

MUKADDİME

مقدمة

İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) tarih felsefesini, içtimaî ve beşerî ilimleri temellendirdiği toplum metafiziğine dair eseri

Mukaddime, tarih yazıcılığı yöntemini içermesinin yanında tarihin konusu olan şeyleri var olmaları bakımından incelediği için bir ontoloji, toplumsal hayatın çeşitli yanlarını usul ve kurallarıyla ele alması bakımından bir siyaset, iktisat, eğitim, ilim ve her şeyden önce bir tarih felsefesi kitabıdır. İlk bakışta ansiklopedi karakteri göstermekle birlikte ansiklopedik bir eser olmayıp insanı ve onun vasıtasıyla olup biten her şeyi açıklama iddiasını taşıyan, İbn Haldûn'un "umran ilmi" adını verdiği büyük bir teori, varlıkla irtibatını kopararak buhrana düşmüş olan o dönemdeki İslâm toplumunun bu irtibatı yeniden sağlamasına yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiş bir toplum metafiziğidir.

Mukaddime, tarih ilminin zâhirî (dışa ait, dış) ve bâtinî (iç, içe ait) cihetlerini ve bunlardan ikincisinin hikmetten sayılması gereken bir ilim olduğunu izah eden bir girişle başlar ve altı bölümden oluşur. İbn Haldûn birinci bölümü usule ayırmış, burada insan toplumu dediği *umran*'ın dayandığı esasları ele almıştır. Bu esaslar asabiyet, coğrafya ve nübüvvet olarak sıralanmaktadır. Asabiyet insanların hayatta kalmalarının ön şartı olan her türlü dayanışmayı, coğrafya insanların içine doğdukları, kendisiyle zorunlu biçimde irtibat halinde bulundukları ve bu sebeple tesirine mâruz kalarak kendi varoluşlarını bu tesir çerçevesinde sürdürdükleri fizikî çevreyi ifade eder. Nübüvvet (peygamberlik), *umran* için ilk ikisi kadar zorunlu olmasa da tahakkuk ettiğinde diğerleri gibi insanları zorunlu biçimde şekillendiren bir esas olarak ele alınmaktadır. Bu esasların her biri insan hayatına girişi ve bu hayat içerisinde edindiği yer açısından tasvir edilmektedir.

İkinci ve üçüncü bölümler, insan toplumunun veya toplumsal hayatın zorunlu biçimde gerçekleşen en temel iki kategorisi olan *bedevîlik* ve *hadarîlik* konusuna ayrılmıştır. İbn Haldûn bedevîliği aşılması zorunlu bir merhale diye kabul eder, ancak geriye dönüşü olmayan bir merhale olarak ele almaz. Öte yandan hadarîlik de kalıcı bir hal değildir ve zaman içerisinde bir çözülmeye (fesad) yönelik olarak yaşanır. Bu çözülmeye neticesinde hadarîler, genellikle bedevîlerin istilâsına uğrayıp onların teşkil edeceği yeni bir "hadâre"nin malzemesi olurlar. İkinci ve üçüncü bölüm, bir taraftan toplum teorisi gibi görünürken diğer taraftan bir siyaset analizi ve bir siyasî varlık şeklinde devletin varlık ve işleyişinin metafizik tasviri olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü bölümde İbn Haldûn sadece dar anlamıyla bir siyaset felsefesi geliştirmez, bunun ötesinde İslâm toplumlarının tarihî gelişimini esas alarak din-devlet ilişkisini de tartışır. Bu çerçevede dini devletin varlığı ve devamı için zorunlu kabul etmez, ancak ahlâkın zorunlu olduğunu belirtir. Fakat bu tesbitin bir peygambere ve onun getirdiği vahye muhatap olmamış insan toplulukları için söz konusu edildiğini, bir toplum vahye muhatap olmuş ve bunu kabul etmişse o toplumda vahyin coğrafya ve asabiyet gibi zorunlu bir esas haline geleceğini söyler.

Dördüncü Bölüm, devletin ortaya çıkmasının neticelerini ele alır. Bu neticeler esas itibarıyla beldeler ve şehirlerden oluşan yerleşim birimleridir. Yerleşim birimleri insan hayatı için bütün ihtiyaçları karşılamayı zorunlu kılar; bir ihtiyacı karşılama tarzı yeni ihtiyaçlar doğurur. Böylece yerleşim birimleri kendileriyle birlikte aynı zamanda pazarların ve ticarî hayatın ortaya çıkmasına imkân hazırlar. Bu bölümde İbn Haldûn yerleşik hayatın ve özellikle şehirlerin ortaya çıkardığı imkân ve sorunları ele alır. Burada yer alan konunun daha ayrıntılı biçimde işlendiği beşinci bölümde İbn Haldûn iktisadî hayatın değerlerden soyutlanmış bir tasvirini yapmaya çalışır. Dördüncü ve özellikle beşinci bölümü dikkate alan birçok iktisat tarihçisi İbn Haldûn'u iktisat ilminin kurucusu olarak kabul etmektedir.